

Світлана Орлик
(Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ В ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У часи Першої світової війни, коли російські війська окупували територію Галичини і Буковини, міста цих регіонів знаходилися у скрутному фінансовому становищі. Саме випуски міських бон мали на меті вирішення проблеми відсутності розмінних монет та тимчасового вирішення фінансових питань міст Галичини і Буковини. У статті розглянуто Львівські та Чернівецькі бони періоду російської окупації під час Першої світової війни: особливості та обставини випуску.

Звернуто увагу на дозвільну процедуру випуску міських бон на окупованих територіях. Відмічено, що цей процес не набув масового характеру і блокувався з боку російської окупаційної влади, оскільки паралельне існування австрійської валюти та сурогатних грошей не сприяло безперешкодному введенню російської валюти на окупованих територіях. По суті російська окупаційна влада була противником випуску будь-яких сурогатних грошей, і лише обставини (зокрема, відвідини міста Львова Миколою II 9 квітня 1915 р.) деякою мірою сприяли позитивному вирішенню цієї проблеми, виключно для одного міста Львова.

Ще перебуваючи у складі Австро-Угорської імперії, Галичина і Буковина почали гостро відчувати проблеми нестачі розмінних австрійських грошей. Протягом кінця липня – серпня 1914 р. «розмінна криза» досягла свого апогею¹. Після вторгнення російських військ на західноукраїнські землі в грошовому обігу з'явилися російські гроші, у яких згодом також почала проявлятися «розмінна хвороба». Грошовий обіг на окупованих територіях ускладнювався конкуренцією двох грошових одиниць – російського рубля і австрійської корони, які в цьому аспекті мали однакові недоліки.

Але не лише «розмінна криза», яка виникла на територіях Галичини і Буковини, ускладнювала грошовий обіг на цих територіях. У період окупації російськими військами у містах загострилися проблеми надходження податкових платежів до місцевого бюджету, що призводило до фінансового паралічу міського господарства усіх західноукраїнських міст. Скориставшись невизначеністю владних окупаційних структур, які зайшли у місто Львів 3 вересня 1914 року, вже 7 вересня на Раді міста «віце-президент міста д-р Сталь запропонував розпочати перемовини з російською окупаційною владою про емісію міських бон номінальною вартістю в одну корону»². Оскільки на перших порах взагалі не було зрозуміло, які військові органи представляли російську окупаційну владу і в чийй компетенції знаходилися фінансові питання через відсутність спеціальних фінансових органів, питання з випуском цих бон вирішилося

1 Орлик С.В. Розмінні марки та казначейські знаки у грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. Число 26–27. К.: Інститут історії України, 2015. С.141–148.

2 Шуст Р. Грошові знаки Львова 1914–1918pp.// сайт Карта Львова. URL: <http://map.lviv.ua/statti/shust.html> (дата звернення: 01.10.1917).

швидше, ніж наступні спроби. Дозвіл на випуск було надано одноосібно військовим губернатором графом, полковником Сергієм Шереметьєвим (вик. обов'язки Військового Губернатора в місті Львові до 18 вересня 1914 р.). Вже 17 вересня 1914 року в обігу Львова з'явилися перші бони «однокоронівки», яких всього було випущено на суму 524 660 корон. (рис. 1).

Рис.1. «Однокоронівки» м. Львів, випуск 1914 р.

Львівські міські бони були обов'язковим засобом платежу на території міста і без обмежень обмінювалися на Австро-Угорську валюту в сумах, що перевищували 20 крон. Купюри бон було виконано на досить високому художньому рівні, вони мали всі ознаки грошей: номер, серію, підписи президента і віце-президентів Львова і позитивно приймалися населенням.

При встановленому курсі російських грошей по відношенню до австрійської валюти, який був затверджений російською окупаційною владою, в розмірі 30 коп. за 1 корону³ цей випуск можна вважати дріб'язковим, тим більше і номінал копійчаний (в переведенні на встановлений курс цей випуск становив всього лише 157398 руб.), і, по суті, він не міг вирішити глобальні фінансові питання міста Львова, у якого щомісячні потреби становили близько 1 млн. корон або в рублях близько 300-400 тис. руб. в місяць (на IV квартал 1914р. – 3.966.500,00 кор.⁴).

Фінансова ситуація у Львові, а також на всій окупованій російськими військами території Галичини була складною. Одне з найбільших міст Галичини, де відразу було зосереджено величезну масу російських військових підрозділів і, крім того, куди в березні 1915 р планував приїхати Микола II власною персоною, залишалося без обігових готівкових коштів, з повним паралічем міського господарства. По суті, цей фінансовий цейтнот потрібно було терміново вирішувати. За великим рахунком, випуск «однокоронівок» не розв'язував проблеми, а лише сприяв тимчасовій розрядці ситуації з розмінними грошима.

Дану фінансову проблему можливо було подолати двома способами: а) випуском міських бон і б) отримання позики від російського уряду. З цією метою до Військового генерал-губернатора Галичини Г. Бобринського президентом міста Львова Тадеушем Рутовським було надіслано відповідні листи. Так, у листі від 22 вересня 1914 року повідомлялося про скрутну фінансову ситуацію, яка склалася через утворення величезного дефіциту бюджету міста. За прогнозами магістрату

3 Обязательное постановление. Прикарпатская Русь. 1914 (1 (октября)сентября). №1419. С.4.

4 ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м.Київ). Ф. 361. Оп.1. Спр.101. Арк.3-4.

до кінця 1914 року він досягне трьох з половиною мільйонів корон. Президент Львова повідомляв про нарізлу необхідність позики, та просив «дозволу на випуск внутрішньої позики за допомогою емісії касових асигнацій підтверджених цінним майном міста Львова». Задля успіху цього заходу на асигнаціях пропонував зробити надпис: «З дозволу Військового Генерал-Губернатора Галичини Графа Юрія Бобринського»⁵. У листі від 23 вересня 1914 р. президент Львова клопотався про виділення місту російським урядом позики в 2 млн. руб. Для цих цілей президент пропонував відрядити групу делегатів до Києва і Петрограда з відповідним рекомендаційним листом від Військового генерал-губернатора⁶. У свою чергу, Військовий генерал-губернатор Галичини розумів, що в російській казні грошей на позику місту Львову не знайдеться, а усунення цього дефіциту за рахунок зовнішньої позики Росії наразі зустріне, без сумніву, серйозну перепону в російському уряді. Тому видавати рекомендаційний лист делегатам львівського Магістрату, на думку Військового генерал-губернатора Галичини, взагалі не мало сенсу⁷. А от інша пропозиція Львівського Магістрату щодо випуску бон або спеціальних асигнацій здалася більш прийнятною.

Враховуючи те, що в Російській імперії практики випуску міських бон не було, російські чиновники по-своєму зрозуміли механізм дії цих засобів. Вони не сприймали бони як платіжний засіб, у їхньому розумінні це були «прості боргові зобов'язання в руках осіб, які добровільно погодилися надати місту грошові чи матеріальні позики, і нададуть місту деякі кошти для задоволення його потреб»⁸. Тобто, на їхню думку, бони – це були такі собі особливі безвідсоткові цінні папери, на кшталт короткотермінових міських зобов'язань, не забезпечені ніякими гарантіями російського уряду. Вони мали продаватися магістратом через банки, усім бажаним їх придбати за російські, німецькі чи австрійські грошові знаки, забезпечивши місто реальними коштами для вирішення його нагальних проблем. Дозвільна процедура цього випуску міських бон зайняла більше часу, ніж попередня. Дозвіл для випуску цих «загадкових» бон знаходився не в юрисдикції Військового генерал-губернатора, для цього необхідно було отримати остаточний дозвіл Головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту Великого Князя Миколи Миколайовича, з певним погодженням у Раді Міністрів.

У підсумку всіх переписок і клопотань, начальником Штабу Верховного Головнокомандуючого генералом Янешкевичем 25 листопада 1914 р. було повідомлено Військового генерал-губернатора Г. Бобринського про те, що «Його Імператорська Величність, Великий Князь Микола Миколайович звелів схвалити ці пропозиції і не зустрів перепон у наданні дозволу магістрату міста Львова випустити міські бони на суму 1.000.000 рублів, за умови дотримання наведених обмежень з тією метою, щоб бони не мали примусового характеру»⁹. Головною умовою випуску львівських бон було й те, щоб ці бони не набули ознак грошових знаків, а тому вирішено таке: 1) встановити номінальну вартість їх не нижче 100

5 ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф.361. Оп.1. Спр.101. Арк.21-21зв.

6 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.101. Арк. 6.

7 Там само. Арк. 11-11зв.

8 Там само. Арк. 11зв.

9 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.101. Арк. 21-21зв.

корон або за встановленим паритетом – 30 рублів; 2) «визначити район дії цих короткотермінових міських зобов'язань, указавши, що сплата по них доходів і погашення їх буде здійснюватися лише в Галичині, і що бони ці не допускаються в обіг за межами краю»¹⁰. У свою чергу, Військовий генерал-губернатор, 8 грудня 1914 р. повідомив Львівського градоначальника про вищезазначений дозвіл та умови випуску міських бон¹¹.

Таким чином, перші асигнації львівських 100 коронівок були видані з каси м. Львів 5 лютого 1915р. на суму 887.000 крон. (рис.2). Банкноти видавали такі фінансові установи: Ощадна каса міста Львова, Промисловий банк, Гіпотечний банк, Крайовий банк. Загальна кількість емісії «стокоронових» асигнацій складала 33300 примірників (в межах дозволеного російської окупаційної владою випуску на 1 млн. рублів)¹².

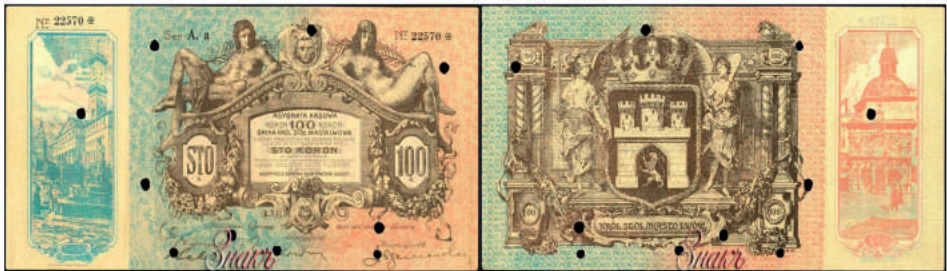

Рис.2. «Стокоронівки» м. Львів, випуск 1915 р.¹³

Про те, що випуск міських бон сприймався російською владою як короткотермінова міська внутрішня позика, свідчить стаття у газеті «Прикарпатська Русь» від 8 жовтня 1914 р. №1436, де під рубрикою «Внутрішня позика» повідомлялося, що президія львівської міської думи «посилено намагається отримати дозвіл на здійснення свого проекту внутрішньої позики. Саме президія має намір випустити п'яти-, десяти- і двадцятикоронові міські асигнації, поки що в сумі, яка б покривала б необхідні витрати міста, приблизно в сумі трьох-чотирьох мільйонів корон»¹⁴. До середини листопада вони були вже надруковані, але питання їхнього випуску в обіг гальмувалося¹⁵.

Саме коли львівський магістрат почав клопотатися про випуск дрібних купюр номіналом 5, 10 і 20 корон, і це вийшло на рівень ставки Верховного головнокомандуючого, у російської влади наступило «прозріння», що це зовсім не боргові зобов'язання (у вигляді цінних паперів), і ніхто їх не збирається купувати за рублі чи корони, а це такі собі знаки з певними ознаками грошей, які будуть використовуватися фактично як гроші з вільним обігом при розрахунках. Однак назад ходу не було. Поміж іншим, ставка Верховного головнокомандуючого нагадала, що

10 Там само. Арк. 21-21зв., 23, 24.

11 ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр.86. Арк.1.

12 Шуст Р. Грошові знаки Львова 1914-1918pp.// сайт Карта Львова. URL: <http://map.lviv.ua/statti/shust.html> (дата звернення: 01.10.1917).

13 Аукцион №3. Лот №191 // сайт Знак URL: <https://www.znak-auction.ru/archive/29/0/20.htm#с576а3> (дата звернення: 01.10.1917).

14 Внутренний заём. Прикарпатская Русь. 1914 (8 (21) октября). №1436. С. 4.

15 Выход новых городских «бон» // Прикарпатская Русь. 1914 (17 (30) ноября). №1473. С. 4.

російська влада у свій час «не обтяжила місто ніякими податками», то якщо міське управління не вирішить питання забезпечення міста коштами, то вона власноруч «вимушена буде знайти місцеві для цього кошти»¹⁶, однозначно натякнувши на підкручування податкової «гайки». Навчена Львівським досвідом випуску бон, російська влада ні під яким приводом не надавала подібних офіційних дозволів жодному місту Галичини і Буковини. Хоча прецеденти подібних клопотань від міст, звичайно ж, мали місце.

Невизначеністю окупаційної російської влади та перехідним політичним станом скористалися й інші міста, які раніше випустили продовольчі та позикові міські бони. Всі вони вже знаходилися в обігу до російської окупації і в подальшому певний час залишалися в обігу. Так, наприклад, у серпні 1914 р. Промисловий банк Галичини і Лодомерії випустив продовольчі бони для бідних верств населення. Такі гроші випустилися в обіг у Львові номіналами 20, 50, 80 гелерів, 1 крона 50 гелерів, 3 крони, 4 крони 20 гелерів, 5 крон, 8 крон; у місті Дрогобич, номіналом – 1, 2, 5 крон; у містах Городок і Коломия, номіналом – 50 гелерів та 1 корона. У серпні 1914 року, за декілька днів до початку російського наступу в Галичину, Тернопільський магістрат випустив розмінні знаки в 50 гелерів і 1 крону. В подальшому, коли місто окупували російські війська, місцеві розмінні знаки вилучалися з обігу шляхом обміну на російські рублі за заниженим курсом.

Аналогічна ситуація склалася на Буковині. На початку вересня 1914 р. під заставу майна міста Чернівецький магістрат випустив позикові міські бони у 20, 50 гелерів, 1 і 5 крон на загальну суму 200040 крон. (рис. 3). Цими бонами 5–9 вересня було видано платню службовцям магістрату і здійснено інші виплати колишнім службовцям, які перебували під опікою магістрату, проведено необхідні закупівлі та розрахунки на невідкладні потреби міста. На бонах цього міста зображено частково герб міста з фрагментами ансамблю митрополичої резиденції та напис німецькою мовою: «Магістрат м. Чернівці»¹⁷.

До середини 1916 року значна частина цих бон була вилучена з обігу самим же магістратом. Шостого вересня 1916 р. ці бони були опечатані комісією у складі 3-х російських військових офіцерів, одного поліцейського офіцера, у присутності президента міста та члена міської управи. У своєму листі до Чернівецького губернатора, міський голова, 4 жовтня 1916 р. писав: «мета опечатування цих міських бон магістрату зовсім не відома, тим більше так як ці бони знаходяться в такому жахливому і розірваному вигляді, що вони зовсім не придатні для грошового обігу»¹⁸. Зберігалися вони в міській касі м. Чернівці в опечатаному вигляді в сумі 137 909 кор. 25 гел. (лист т. в. о. міського голови м. Чернівці від 19 вересня 1916 р.)¹⁹. Таким чином, в обігу знаходилося 62131 корон у вигляді міських бон м. Чернівці, які частково вилучалися. До 1917 р. в обігу залишилися незначна частина номіналів 1 та 5, 10 крон.

16 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.101. Арк. 26.

17 Скоморович І.Г. Історія грошей і банківництва / Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. та ін. К.: Атіка, 2004. С.188.

18 ДАЧО (Державний архів Чернівецької області). Ф. 283. Оп.1. Спр.119. Арк.52.

19 ДАЧО. Ф. 283. Оп.1. Спр.119. Арк.58, 59, 60, 62.

Рис. 3. Бони м. Чернівці, випуск 1914 р.²⁰

20 Денежные знаки времён Гражданской войны. Украина и Западная Украина. Каталог бумажных денежных знаков // сайт FOX-NOTES.RU URL.: http://www.fox-notes.ru/img_rus/k14_1_czernowitz.htm (дата звернення: 01.10.1917).

Відомо ще одне зображення Чернівецької бони, датованої 29 вересням 1914 р. (рис.4). Зазначений проект бони було запропоновано російським призначенцем на посаду міського голови Фемістоклом Боканча – вірного російського слуги, румунського походження²¹, який хотів вислужитися перед російською владою, запропонувавши замінити німецькі бони на російський варіант.

Рис.4. Проект бони м.Чернівці, 1914 р.²²

Особливістю цих бон було те, що одна сторона купюри повністю виконана російською мовою, а інша – румунською. Незважаючи на всі потурання російській владі, які проявилися на видрукованому зразку Чернівецької бони, російська влада не дозволила випустити їх у світ.

Під час другої окупації Буковини російськими військами місто Чернівці знаходилося у скрутному фінансовому становищі. На засіданні міської управи 11/24 листопада 1916 року, було вирішено випустити міські бони на суму 1 млн. корон. Планувалося, що «ці бони матимуть цінність 10, 20 і 50 гелерів та 1, 5 і 10 корон. Випуск бонів буде здійснено таким чином: будуть випущені бони в 10 гел. на суму 25000 кор., бони 20 гел. і 50 гел. також на 25000 корон, бони 1 кр. на суму 100000кр., бони 5 кр. на суму 5000 кр. а бони 10 кр. на суму 25000 кр.»²³. Випуск бон планувався на типографії Бучевського. Міське управління Чернівців через посередництва Чернівецького губернатора, здійснило спробу клопотання до Військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, про надання дозволу на випуск міських бон на суму в один мільйон корон²⁴.

Незважаючи на красномовність Чернівецького губернатора у його листах до Військового генерал-губернатора щодо нагальності, доцільності й необхідності випуску бон Чернівецьким магістратом, військова влада однозначно відмовляла у цьому, мовляв, випуском бон проблеми не вирішити, на їхню думку, це був доволі сумнівний спосіб поповнення міського бюджету грошовими коштами, «така фінансова операція могла б бути успішною лише за умови, якщо бони будуть обов'язковими для приймання й обігу серед міських жителів», що є зовсім

21 Огуй О. Грошовий обіг на Буковині часів Першої світової війни // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2006.Число 13. С. 55.

22 Денежные знаки времён Гражданской войны. Украина и Западная Украина. Каталог бумажных денежных знаков // сайт FOX-NOTES.RU URL.: http://www.fox-notes.ru/img_rus/k14_1_1_czernowitz.htm (дата звернення: 01.10.1917).

23 ДАЧО (Державний архів Чернівецької області). Ф.283. Оп.1. Спр. 119. Арк.113.

24 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.1141. Арк. 1-2зв..

не прийнятним, оскільки ніякого примусу у цій справі допускати не можна²⁵. Можливість вирішення складної фінансової ситуації міста Чернівці засобами отримання позики з імперського державного бюджету повністю відкидалася, а от позичати кошти під відсотки у заможних жителів міста цей спосіб заперечень не зустрічав²⁶.

Безвихідь і страшний злидні змусили магістрат м. Сучави, у січні 1917 року, клопотатися через начальника повіту та Чернівецького губернатора, до військового генерал-губернатора про отримання дозволу на випуск міських бон на суму 50000 корон²⁷.

Відповідь військового начальника була однозначною: «не знаходжу можливим дозволити Магістрату м. Сучави випуск бон для забезпечення потреб міста, за тими ж міркуваннями що й у відношенні питання дозволу випуску бон Чернівецьким магістратом»²⁸.

Водночас у березні 1917 р. було дозволено магістрату оформляти грошові позики під 6 відсотків річних у заможного жителя Христа Гаджі на необхідну суму в 50000 корон²⁹.

Таким чином, головною особливістю грошового обігу Галичини і Буковини в період окупації російськими військами періоду Першої світової війни були випуски міських бон. Перші випуски міських бон 1914 р. – «однокоронівки» у Львові та 20, 50 гелерів, 1 і 5 крон – у Чернівцях, мали на меті вирішити проблеми нестачі розмінних монет.

Наступний випуск «стокоронівок» – лютий місяць 1915 р. у Львові було здійснено для стабілізації фінансового стану міста. Таке фінансове вливання, на нашу думку, було не випадковим, враховуючи той факт, що воно проводилося за два місяці до відвідин міста Львова імператором Миколою II (9 квітня 1915 р.), і надавало можливості для наведення показового порядку у міському господарстві галицької столиці.

Всі подальші клопотання як Львова і Чернівців, так й інших окупованих міст про надання урядових фінансових позик або дозволів на випуск міських бон російською окупаційною владою категорично відкидалися і не дозволялися. Процес випуску міських бон в окупованих містах Галичини і Буковини не набув масового характеру і блокувався з боку російської окупаційної влади. Паралельне існування сурогатних грошей у будь-якому випадку не сприяло б введенню російської валюти на окупованих територіях, адже за своїм виглядом і назвою вони популяризували, перш за все, австрійську валюту, бо мали назву ворожої грошової одиниці – корони, і цим самим принижували роль російського рубля. Окупаційна влада була противником випуску будь-яких сурогатних грошей, і лише обставини сприяли позитивному вирішенню цієї проблеми виключно для одного міста Львова.

25 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.1141. Арк.6-6зв.

26 Там само. Арк.8.

27 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.1941. Арк.1.

28 Там само. Арк.2.

29 ЦДІАК України. Ф.361. Оп.1. Спр.1984. Арк.1- 1зв., 2-3, 4.

REFERENCES

1. Orlyk, S. (2015), *Stamp money and treasury notes in money circulation in Ukraine during the First World War. Spetsialni istorichni dysypliny: pytannia teorii ta metodyky*, Zbirka naukovykh prats (Special Historical Disciplines: Theory and Methodology. Collection of scientific works), 26-27, 141-148 (in Ukr.).
2. Skomorovych, I., Reverchuk, S., Malyk, Ya. (2004), *The history of money and banking*, Kyiv: Atika, 188 (in Ukr.).
3. Shust, R., *Money notes of Lviv 1914-1918. sait Karta Lvova* (site Map of Lviv). Retrieved from <http://map.lviv.ua/statti/shust.html> (in Ukr.).

Specificity of money circulation in Galicia and Bukovina at the time of russian occupation during the first world war Abstract

During the First World War when the Russian troops occupied the territory of Galicia and Bukovina the cities and towns of these regions were in a difficult financial situation. The issue of urban bank notes aimed at solving the problem of lack of exchange coins and the temporary solution of financial issues of the cities of Galicia and Bukovina. The article deals with the Lviv and Chernivtsi bank notes of the period of Russian occupation during the First World War: peculiarities and circumstances of the issue.

Attention is drawn to the permitting procedure for the issue of urban bank notes in the occupied territories. It was noted that this process was not massive and was blocked by the Russian occupation authorities since the parallel existence of the Austrian currency and surrogate money did not contribute to the unrestricted introduction of the Russian currency in the occupied territories. Actually, the Russian occupation authorities were opposed to the issuance of any surrogate money and only circumstances (in particular, the visit of the city of Lviv by Nicholas II on April 9, 1915) contributed to the positive resolution of this problem to a certain extent only for one city of Lviv.